دوفصلنامه علمی ـ تخصصی خانواده درآیینه فقه
سال دهم/ شماره ۱۳/ بهار و تابستان ۱۴۰۴

Two quaterly scientific- specified Family in the mirror of jurisprudence
Years, 10 No.13, Spring & Summer 2025

تحکیم بنیان خانواده از منظر مقام معظم رهبری: مبانی، مؤلفه‌ها و راهکارها

□ سید ظهیر الحسنین شیرازی *

چکیده

استحکام و پایداری خانواده، یکی از بنیادی‌ترین ارکان جامعه اسلامی و ضامن سلامت اجتماع به شمار می‌رود. مقام معظم رهبری در بیانات، نامه‌ها و خطبه‌های عقد خود با الهام از تعالیم والای اسلام، به تبیین مؤلفه‌ها و راهکارهای تحکیم بنیاد خانواده پرداخته‌اند. از دیدگاه ایشان، عواملی همچون انتخاب همسر شایسته، ایمان و معنویت در کانون زندگی، حسن خلق، رعایت حقوق و حدود الهی، اعتماد و وفاداری متقابل، و ساده‌زیستی از عناصر اصلی در اتقان و پایداری نظام خانواده محسوب می‌شوند. این مقاله با بررسی محوری این مؤلفه‌ها، می‌کوشد راهکارهای ارائه‌شده از سوی معظم‌له را در تقویت بنیان خانواده و بازتاب آن در جامعه اسلامی تحلیل نماید.

کلیدواژه‌ها: تحکیم خانواده، تربیت، مبانی قرآنی، سبک زندگی، ارزش‌ها.

* دانش آموخته سطح سوم جامعة المصطفی ﷺ العالمیه (syedzaheer7772@gmail.com).

مقدمه

خانواده در منظومه فکری اسلام، نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی است که شخصیت، هویت و تربیت انسان در بستر آن شکل می‌گیرد. این نهاد در نگاه قرآن کریم، جایگاه «مودّت» و «رحمت» است و کارکردی فراتر از یک رابطه‌ی عاطفی یا قراردادی دارد. جامعه‌ای که در آن خانواده‌ها از استحکام، ایمان و اخلاق برخوردار باشند، از درون سالم و پویا خواهد بود.

در روزگار کنونی، تحولات فرهنگی، رسانه‌ای و اجتماعی، باورها و الگوهای سنتی خانواده را با چالش‌هایی جدی روبه‌رو ساخته است؛ از جمله کاهش میزان ازدواج، افزایش طلاق، فردگرایی افراطی و ضعف نقش‌های تربیتی در خانواده. در چنین شرایطی، بازخوانی دیدگاه‌های مقام معظم رهبری به‌عنوان یکی از متفکران برجسته معاصر در عرصه اجتماع و فرهنگ، می‌تواند راهگشای آسیب‌های خانواده در جامعه امروز باشد. ایشان با تکیه بر مبانی قرآنی و سنت نبوی، خانواده را محور سازندگی جامعه و محل تربیت انسان مؤمن و کارآمد معرفی کرده‌اند. تأکید معظم‌له بر مؤلفه‌هایی چون ایمان، اخلاق، اعتماد متقابل، ساده‌زیستی، رعایت حدود الهی و انتخاب همسر شایسته، نشان از نگاه جامع و راهبردی ایشان به پدیده خانواده دارد.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی مبانی نظری و عملی تحکیم بنیان خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری انجام می‌شود تا ابعاد فکری و اجتماعی این موضوع روشن‌تر گردد و راهکارهایی برای تقویت خانواده در شرایط امروز جامعه اسلامی ارائه شود.

بیان مسئله

خانواده به‌عنوان نخستین نهاد اجتماعی، مسئولیت انتقال فرهنگ، شکل‌دهی به هویت فردی و ایجاد احساس امنیت عاطفی را بر عهده دارد. با این حال، در دهه‌های اخیر تغییرات سبک زندگی، ضعف در باورهای دینی، گسترش رسانه‌های نوین و افزایش فشارهای اقتصادی، موجب بروز نوعی تزلزل در ساختار خانواده‌ها شده است. افزایش نرخ طلاق، کاهش تعاملات میان اعضا، فاصله گرفتن از ارزش‌های دینی و تضعیف روحیه ایثار و گذشت از جمله نشانه‌های این بحران است.

در چنین شرایطی، ضرورت بازنگری در مبانی فکری و فرهنگی خانواده بیش از پیش احساس می‌شود. اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه خانواده، با تأکید بر بازگشت به ارزش‌های الهی و اخلاقی، ارائه الگویی متعادل از روابط زن و مرد، و توجه به نقش ایمان و معنویت در پایداری زندگی مشترک، می‌تواند پاسخ‌دهنده بسیاری از آسیب‌های کنونی باشد.

مسئله اصلی این پژوهش آن است که: **دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در زمینه تحکیم بنیان خانواده چه مبانی نظری و مؤلفه‌هایی دارد و چگونه می‌تواند به‌عنوان الگویی کاربردی در تقویت نهاد خانواده در جامعه اسلامی امروز مورد استفاده قرار گیرد؟**

این پرسش، محور اصلی تحقیق حاضر را شکل می‌دهد و تلاش می‌شود با تحلیل سخنان و رهنمودهای ایشان در بیانات، پیام‌ها و خطبه‌های عقد، پاسخ روشنی برای آن ارائه گردد.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تبیین و تحلیل دیدگاه‌ها و رهنمودهای مقام معظم رهبری پیرامون تحکیم بنیان خانواده و استخراج مؤلفه‌های نظری و عملی مؤثر در این زمینه از منظر دینی، فرهنگی و اجتماعی.

اهداف جزئی

۱. بررسی جایگاه خانواده در نظام فکری و فرهنگی مقام معظم رهبری.

۲. شناسایی مؤلفه‌های اصلی تحکیم خانواده در اندیشه معظم‌له، همچون ایمان، اخلاق، اعتماد، رعایت حقوق، و ساده‌زیستی.

۳. تحلیل نقش ارزش‌های معنوی و اخلاقی در افزایش پایداری روابط خانوادگی از دیدگاه رهبری.

۴. تبیین راهکارهای عملی و فرهنگیِ پیشنهادی رهبری برای تقویت بنیان خانواده در جامعه امروز.

۵. بررسی میزان انطباق رهنمودهای ایشان با مبانی قرآنی و روایی در خصوص خانواده.

سوالات پژوهش

سؤال اصلی: مؤلفه‌ها و معیارهای تحکیم بنیان خانواده در اندیشه مقام معظم رهبری چیست و چه جایگاهی در نظام فکری ایشان دارد؟

سؤالات فرعی: از دیدگاه مقام معظم رهبری، خانواده چه نقشی در شکل‌گیری جامعه اسلامی دارد؟

۱. عوامل مؤثر بر پایداری خانواده از نظر ایشان کدام‌اند؟

۲. رهبری چگونه به رابطه میان ایمان، اخلاق و ثبات خانواده می‌نگرند؟

۳. نقش ساده‌زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی در حفظ بنیان خانواده از نظر معظم‌له چیست؟

۴. چگونه می‌توان رهنمودهای رهبری در زمینه خانواده را در سیاست‌های فرهنگی کشور به کار بست؟

ضرورت و اهمیت پژوهش

در جوامع امروزی، نهاد خانواده به‌شدت تحت تأثیر جریان‌های فرهنگی و رسانه‌ای جهانی قرار گرفته است؛ ارزش‌هایی چون فردگرایی، لذت‌گرایی و مصرف‌زدگی، جایگزین روحیه ایثار، قناعت و مسئولیت‌پذیری شده و این امر موجب آسیب‌های روانی و اخلاقی در میان خانواده‌ها گردیده است.

در چنین وضعیتی، بازشناسی نگاه اندیشه‌ورزانه و حکیمانه مقام معظم رهبری نسبت به خانواده، که ریشه در معارف قرآن و سنت دارد، ضرورتی دوچندان پیدا می‌کند. از یک‌سو، این اندیشه می‌تواند به بازسازی فرهنگی جامعه و جلوگیری از ناهنجاری‌های خانوادگی کمک کند، و از سوی دیگر، مبنایی نظری برای سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی و اجتماعی فراهم آورد.

اهمیت این پژوهش در آن است که با تحلیل منسجم بیانات و رویکردهای رهبری، نه تنها بر جنبه نظری موضوع نوری تازه می‌افکند، بلکه می‌تواند الگویی بومی و اسلامی برای برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، آموزشی و اجتماعی خانواده در ایران معاصر ارائه دهد.

مقام معظم رهبری برای تقویت و تحکیم بنیان و بنیاد خانواده راهکارهای ارائه داده است

که این نوشتار به منظور پاسخ به سئوال فوق در صدد بیان آنها است (و از ذکر راه حل‌ها در جهت تقویت پایه‌های این نهاد که خارج از سخنان ایشان باشد اجتناب می‌کند). قبل از ورود به بحث اصلی لازم است مفهوم خانواده را در حد نیاز توضیح دهیم. در بیانات رهبر انقلاب، خانواده تعریف به ویژگی‌های آن شده است:

«اسلام این طور خواسته که خانواده،سلول حقیقی مجموعه ی پیکره ی جامعه باشد نه فرد تنها» (خطبه عقد، ۱۳۷۵/۱۰/۵).

«خانواده؛ یعنی کانونی را که برای مرد و زن و بخصوص برای زن محیط امن و آرامش است». (بیانات در همایش بزرگ خواهران در ورزشگاه آزادی به مناسبت جشن میلاد کوثر ۳۰/ ۰۷/ ۱۳۷۶)

«خانه، مأمن و پناهگاه هر انسانی است. خانواده که اصلی‌ترین و مهم‌ترین انس یك انسان است، عمدتاً داخل خانه است. بچه‌های انسان، همسر انسان، خود انسان در محیط خانه هستند» (بیانات در دیدار جمعی از مهندسان و محققان فنی و صنعتی کشور ۰۵/ ۱۲/ ۱۳۸۳)

«فرصت ازدواج و آرام گرفتن در یک مجموعه ی خانواده، یکی از فرصت‌های مهم زندگی است. برای زن و مرد- هر دو- این یک وسیلهٔ آرامش و آسایش روحی و وسیله ی دلگرم شدن به تداوم فعالیت زندگی است. وسیله ی تسلی، وسیله ی پیدا کردن یک غمخوار نزدیک که برای انسان در طول زندگی لازم است. قطع نظر از نیازهای طبیعی انسان که نیازهای غریزی و جنسی می‌باشد، مسأله ی تولید نسل و داشتن فرزند هم خود از دلخوشی‌های بزرگ زندگی است» (خطبه عقد، ۱۳۸۰/۱۲/۹). از این عبارات می‌توان به دست آورد که خانواده اولاً اساس و هستهٔ اصلی جامعه است. ثانیاً با ازدواج زن و مرد به منظور زاد و ولد و تربیت فرزندان شکل می‌گیرد. ثالثاً همهٔ اعضای خانواده نسبت به هم وظایف و مسئولیت‌های خاصی دارند که با انجام آن، استعداد و توانایی افراد می‌تواند به فعلیت و شکوفایی برسد.

اما عوامل و مؤلفه‌های که بر اساس آن کانون خانواده استحکام می‌یابد به ترتیب ذیل از بیانات رهبر انقلاب قابل استنباط است:

۱. انتخاب دقیق در همسر گزینی

بخش زیادی از اختلافات خانوادگی ریشه‌اش عدم دقت در انتخاب همسر است. همسر شریك زندگی است و تاثیرش تا پایان عمر و تا قیامت هست. معمولا ازدواجهای سطحی که با یك برخورد و آشنایی ناکافی صورت می‌گیرد، دوام و بقا ندارد.آنچه که ضامن حفظ و بقای بنیاد خانواده به شمار می‌رود افق‌های فکری، عقیدتی و احساسی زوجین است که این امر با شناخت و انتخاب دقیق، سنجیده و از روی مشورت و تحقیق کافی در مورد همدیگر امکان پذیر است.امام صادق علیه السلام فرمود:«زن به منزله گلوبندی است که بر گردن می‌افکنی پس مراقب باش» (قرائتی، ۱۳۸۸: ۶/ ۱۷۸). در هر جامعه‌ای متأثّر از شرایط مذهبی، اجتماعی، اقتصادی و آداب و سنن آن جامعه معیارهای گوناگونی برای انتخاب همسر وجود دارد. اما «در شرع مقدس اسلام،آنچه که معین شده است که دختر و پسر باید کفو یکدیگر باشند و عمده ی مسأله در باب کفو، عبارت است ازایمان؛ یعنی هر دو مؤمن، هر دو دارای تقوی و پرهیزگاری و هردو معتقد به مبانی الهی و اسلامی و عامل به آنها باشند، اینکه تأمین شد، بقیه ی چیزها اهمیتی ندارد.... وقتی تقوی و پاکدامنی و طهارت دختر و پسر معلوم شد، سایر چیزها را خدای متعال تأمین می‌فرماید» (خطبه عقد،۱۳۷۲/۶/۱۱).[1] طبق این بیان اگر عنصر ایمان و تقوی در زن و شوهر وجود داشته باشد، خداوند سایر موانع را بر طرف می‌کند و در نتیجه پایه‌های خانواده مستحکم خواهد شد.

۲. ازدواج بر اساس ارزش‌های معنوی و الهی

بی‌شک اگر ازدواج براساس ارزش‌های روحی و معنوی شکل گرفته شود،چنین پیوند ماندگار است؛ زیرا زیبایی معنوی هرگز پایان‌پذیر نیست. رهبر انقلاب در یکی از خطبه‌های عقد به این نکته اشاره نموده می‌فرماید: «در جوامع اسلامی، یعنی جوامع متدین و مذهبی، مشاهده می‌کنیم که دو نفر آدم مدت طولانی با هم زندگی می‌کنند و اصلاً از هم سیر نمی شوند، بلکه دلبستگی شان به هم بیشتر می‌شود، انس و محبت و وفای شان به همدیگر بیشتر می‌شود، این همان خاصیت تدین و دینداری و مذهبی بودن و جهات خدایی و معنوی را رعایت کردن

است.» (خطبهٔ عقد، ۱۱۳۸۰/۲). در جای دیگر می‌فرماید:«بگذارند ازدواج اسلامی انجام بگیرد. ازدواجی با پیوند عشقی معنوی و الهی و جوششی بی‌نظیر میان زن و مرد مؤمن و مسلمان و همکاری و همسری به معنای واقعی بین دو عنصر الهی و شریف، اما بیگانه از همه‌ی تشریفات و زروزیورهای پوچ و بی‌محتوای ظاهری» (سخنرانی در دیدار با جمع کثیری از زنان شهرهای تهران، تبریز، اصفهان، کرمان، قم، قزوین، یزد، کرج و استانهای چهارمحال و بختیاری و مازندران ۲۶/ ۱۰/ ۱۳۶۸) زیرا هرچه مهرورزی همسران بعد از ازدواج مبتنی بر امور زودگذار مادی و تجمل گرایی باشد، به شدت شکننده است. رهبر انقلاب اینگونه زندگی را موجب بدبختی می‌داند و می‌فرماید: «زندگی تشریفاتی، زندگی تجملاتی، زندگی اشراف منشی، زندگی پر خرج و زندگی مصرفی، انسان‌ها را بدبخت می‌کند. این خوب نیست. زندگی باید با کفاف و راحت بگذرد نه پرخرج و مسرفانه. این دو تا را اداره کنند، بدون احتیاج به هیچ کس».[۲]

۳. اخلاق و ایمان در نظام خانواده

ایمان به خدا و روز باز پسین استحکام بخش نظام خانواده است. اساساً «هر پدیده‌ای که متّکی به ایمان الهی است، تقویت پیدا می‌کند». (بیانات در دیدار اعضای هیئت نظارت بر انتخابات شورای نگهبان ۱۴/ ۱۱/ ۱۳۷۴) زیرا انسان‌های متدین و مومن اولاً به خاطر ترس از خدا و عقاب آخروی بر هیچ کس (بخصوص بر همسر و فرزندانش) ظلم نمی کند. ثانیاً باور به خدا، همه رفتارها و زندگی خانوادگی را به سوی کسب رضایت خداوند، سوق می‌دهد.چرا که فرد با ایمان خدا را ناظر و شاهد اعمال خویش می‌داند؛ لذا، تلاش می‌کند در برخورد با اعضای خانواده و انجام وظایف خانوادگی، رضایت او را جلب نماید.شکی نیست که هر مقدار ایمان افراد بیشتر باشد، برخورد انسانی و اخلاقی آنان با همسرش افزایش می‌یابد. «[زیرا در حدیث است که] ایمان مرد وقتی زیاد می‌شود که محبّتش به زن زیاد می‌شود».[۳] در این زمینه احادیث فراوان از حضرات معصومین نقل شده که از جمله پیامبر گرامی اسلامﷺ فرمود: «اکمل المؤمنین ایمانا احسنهم خلقا و خیارکم خیارکم لنسائهم» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲/ ۹۹). با ایمان‌ترین مؤمنان خوشخوی‌ترین آنها است و بهترین شما آنان هستند که با زنان شان خوب‌تر باشند. همچنین

در حدیث دیگر از آن حضرت است که فرمود: «انّ من اکمل المؤمنین ایمانا احسنهم خلقا و الطفهم باهله». (عطارودی، ۱۴۰۶: ۲۹۷). راستی خوشخوی‌ترین مؤمنان و مهربان‌ترین آنان به کسان خود از نظر ایمان کامل‌ترین مؤمنانند. و هر چقدر نگرش دینی آنها قوی‌تر باشد، زندگی زناشویی شان از ثبات بیشتری برخوردار بوده و آرامش بیشتری در خانواده حاکم خواهد بود:«آن وقت‌هایی که هنوز ایمان مردم سالم‌تر و کامل‌تر و دست نخورده‌تر بود، در زمان قدیم، خانواده مستحکم‌تر بود.زن و شوهر به هم علاقه مندتر بودند» (خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۱۵). دلیلش این بود که زنان با ایمان آن روزگار، هرگز خود را (مانند زن‌های بی بند وبار و عیاش) برای جلب نظر نامحرمان و هرزه گان بی مقدار نمی آراستند؛ آنها زیور حیا، عفت، پاکدامنی و پیراستگی خویش را در نهان خانهٔ ایمان و ترس از روز باز پسین حفظ می‌کردند و تمام تلاش و سعی چنین افرادی ایفای مسئولیت شرعی و انجام تکالیف دینی و اخلاقی شان نسبت به همسر، فرزندان و خانوادهٔ شان بود. از این رو رهبر انقلاب ارزش این گونه زنها را گوشزد نموده می‌فرماید:

> ارزش زن اسلامی و مسلمان را بدانید. زنی که در اختلاط و معاشرت، با مرد قاطی نمی‌شود و خود را وسیله‌ای برای جلب چشم مرد نمی‌داند و خود را بالاتر از این می‌داند؛ زنی که شأنش را عزیزتر از این می‌شمارد که خود را عریان کند و با صورت و موی بدن خود، چشم روندگان را به سمت خویش جلب کند و هوس آن‌ها را اشباع نماید؛ زنی که خود را در دامنه قله‌ای می‌داند که در اوج آن فاطمه زهرا علیها السلام بزرگترین زن تاریخ بشر قرار دارد.[۴]

۴. صمیمیت و حسن خلق در خانواده

در منابع اسلامی، حسن خلق عاملی بسیار مؤثر در تحکیم بنیاد خانواده معرفی شده است.امام رضا علیه السلام در جواب یکی از یارانش که نوشته بود قصد ازدواج با کسی را دارم که خوش‌اخلاق نیست، فرمودند: «اگر بد اخلاق است با او ازدواج نکن.» (کلینی، ۱۴۰۷: ۵/ ۵۶۳). اخلاق در زندگی باعث شیرینی زندگی، محبت و صمیمیت میان اعضای خانواده می‌شود. در حدیث است که:«خوش اخلاقی محبت بار می‌آورد و مودت را تقویت می‌کند» (آمدی، ۱۴۲۹: ۲۵۴)..

بدون شک خانوادهٔ که محبت در میان اعضای آن جریان دارد، آن خانواده از پایه‌های مستحکم و متین برخوردار است. رهبر انقلاب، به دلیل تأثیر حسن خلق در استحکام مبانی خانواده و پویایی آن، همواره نقش سازندگی آن را گوشزد نموده می‌فرماید: «در داخل محیط خانه، اخلاق شما، رفتار شما می‌تواند یك خانواده را بسازد»[۵]. استحکام و اتقان در خانه زمانی حاصل می‌شود که زن و شوهر به یکدیگر توجه داشته باشند و مسائل خود را در فضای مشترک زندگی با گفتگو توأم با احترام متقابل و حسن برخورد حل نمایند و در غم و شادی همدیگر شریک باشند: «زن و شوهر باید به یکدیگر احترام بگذارند، نه احترام ظاهری و تشریفاتی، بلکه احترام واقعی، احترام به این معنا نیست که مثلاً همدیگر را با القاب و آداب صدا کنند. بلکه قلباً مرد نسبت به زن خود و زن نسبت به مرد خود، احساس احترام داشته باشند» (خطبه عقد، ۷۱/۹/۱۹).

بنابراین الفت و محبت از مهم ترین عواملی است که به استحکام پایه‌های خانواده منجر می‌شود. «این حسن و این محبت هاست که بنای خانواده را ماندگار می‌کند و لذا اسلام به این چیزها اهمیت داده است» (خطبه عقد،۷۹/۱۱۲/۲۳). اصولاً محیط خانواده کانون احساس، عواطف، صفا، صمیمیت و محبت است که که والدین و فرزندان در پرتو آن می‌توانند با آرامش و امنیت خاطر زندگی کنند و به رشد و بالندگی نایل آیند.پس ما« باید بنیان خانواده را محکم و نخستین و اصلی‌ترین پرورشگاه آدمی را کانون محبت، صفا، عاطفه و معنویت سازیم» (سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در چهل‌ودومین مجمع عمومی سازمان ملل، نیویورک ۳۱/ ۰۶/ ۱۳۶۶). البته محبتی که بنیان خانواده را استحکام می‌بخشد، به معنای واقعی آنست:

> امروز در دنیا تعبیر بدی از محبت می‌کنند، این عشقی که تعبیر می‌کنند، اینها آن محبت واقعی نیست. این، همان هیجان جنسی است که به یک شکل خاصی آن را ظاهر می‌کنند. این ممکن است در خیلی از موارد پیش بیاید، ارزشی هم ندارد. آن چیزی که با ارزش است، آن محبت عمیق و صمیمی و خدایی و همراه با احساس مسئولیت متقابل بین دختر و پسر است که بدانند حالا بعد از این، یک واحدند و یک هدف را دنبال می‌کنند. این، آن محبتی است که خانواده بر اساس آن شکل می‌گیرد و استحکام می‌یابد (خطبه عقد، ۱۳۸۰/۱/۲).[۶]

۵. رعایت حقوق زن و شوهر

رهبر انقلاب رعایت حقوق همدیگر را در مورد تحکیم پایه‌های خانواده مؤثر می‌داند و می‌فرماید: «محبت در صورتی خواهد ماند که طرفین حقوق یکدیگر و حدود خود را رعایت کنند و از آن تخطی نکنند». (خطبه عقد،۱۳۷۷/۱۲/۱۱). بدین معنی که یکی خود را نسبت به دیگری برتر و دارای امتیازات ذاتی ندانند و به شریک زندگی خود با دید خدمتکار و موجود فروتر نگاه نکند. زیرا در اسلام «موجود درجه دو نداریم. هر دو مثل هم هستند، هر دو از حقوق برابری در زمینه ی امور زندگی- مگر در جاهایی که خدای متعال بین زن و مرد فرقی گذاشته که آن هم روی مصلحتی است و به نفع مرد و به ضرر زن هم نیست- برخوردارند. باید مثل نفر شریک، مثل دو نفر رفیق، در خانه باهم زندگی کنند...» (خطبه عقد،۱۳۷۷/۱/۲۶). «ألا و إنّ لکم علی نسائکم حقّا، و لنسائکم علیکم حقّا» (خرمشاهی، ۱۳۷۶: ۱۰۴).

۶. رعایت موازین و حدود الهی

رعایت حدود الهی یکی از مهم ترین راهکارهای تحکیم پایه‌های نهاد خانواده است. زیرا رعایت حدود الهی در واقع رعایت تمام اصول و ارزش‌های اخلاقی و انسانی در روابط خانوادگی است.حدود الهی همان اوامر ونواهی خداوند است: **وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ** (حشر: ۱۷). و هر دستوری که رسول به شما داد بگیرید و از هر گناهی نهی تان کرد آن را ترك کنید و از خدا بترسید که خدا عقابی سخت دارد. اسلام برای نظام خانواده نیز دارای حدود و ثغور ویژه است. بدین معنی که:«اسلام در اینجا، با کمال قدرت و قوّت ایستاده است و بین زن و مرد در جامعه، مرزی قرار داده است. از نظر اسلام، هیچ‌کس حق ندارد که این مرز را زیر پا بگذارد و بشکند؛ چون از نظر اسلام، خانواده خیلی مهم است. رابطه‌ی زن و مرد در محیط خانواده به‌گونه‌ای است، و در محیط جامعه، به‌گونه‌ای دیگر است. اگر آن ضوابطی که اسلام در محیط جامعه به عنوان حایل بین زن و مرد قرار داده است، بشکند، خانواده خراب می‌شود. در خانواده، غالباً به زن و گاهی هم به مرد، ممکن است ظلم شود. فرهنگ اسلامی، فرهنگ عدم اختلاط زن و مرد است. چنین

زندگی‌ای با خوشبختی ادامه می‌یابد و می‌تواند به درستی و با رعایت موازین عقلی بچرخد و حرکت کند و به پیش برود. در اینجا اسلام سخت‌گیری کرده است. اگر آن حدّ و مرزی که در جامعه قرار داده شده است، چه از طرف زن و چه از طرف مرد بشکند، اسلام در مقابل آن سخت‌گیری می‌کند؛ درست نقطه‌ی مقابل آنچه که شهوترانان عالم می‌خواسته‌اند و عمل می‌کرده‌اند. قدرتمندان و زرمندان و زورمندان، مردشان، زنشان و زیردست‌هایشان و کسانی که با آن‌ها و برای آن‌ها زندگی می‌کرده‌اند، همیشه عکس این عمل می‌کرده‌اند. آن‌ها مایل بوده‌اند که این حجاب بین زن و مرد، از بین برود، که این، البته برای زندگیِ جامعه مضرّ و برای اخلاق جامعه بد است. برای حفظ عفّت جامعه زیانبار و بخصوص برای خانواده از همه چیز بدتر است. این، بنیان خانواده را متزلزل می‌کند» (بیانات در دیدار گروهی از خواهران پرستار، به مناسبت ولادت حضرت زینب علیهاالسلام ۲۰/ ۰۷/ ۱۳۷۳). پس «اگر روش‌های اسلامی را [در مورد خانواده] رواج پیدا کند، خانواده‌ها مستحکم خواهد شد» (خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۱۵). در ادامه می‌فرماید: «آن خانواده‌هایی که جهات اسلامی را رعایت می‌کنند، اینها غالباً خانواده‌هایی محکم تر، بهتر، قوی‌تر و محیط امن‌تر برای فرزندان و کودکان خواهند بود» (همان).

۷. محبت، اعتماد و وفاداری

وفاداری و اعتماد از مفاهیم بسیار مهم اخلاقی هستند که انسان‌ها برای ایجاد پیوند و ارتباط صمیمی نیاز به آنها دارند. وقتی پای خانواده و همسر در میان می‌آید، وفاداری و پایبندی به تعهدات و اعتماد سازی بین زن و شوهر جهت ارتباط و استحکام پیوند خانوادگی بیش از هر جا و هر زمان دیگر لازم و ضروری به نظر می‌رسد. اعتماد از وفاداری طرفین نسبت به همدیگر ناشی می‌شود و بدنبال آن عشق و محبت بین آنها شکل می‌گیرد:«اطمینان که پیدا شد، محبت،پایدار می‌شود و انس به وجود می‌آید» (خطبه عقد، ۱۳۷۱/۹/۱۹).. در جای دیگر می‌فرماید: «محبت یک امری است که باید زمینه ی آن را فراهم کرد و زمینه اش این است که دختر سعی کند اعتماد شوهرش را به خود جلب کند، پسر هم سعی کند اعتماد زنش را به خود جلب کند. وقتی اعتماد طرفین وجود داشت، هردو به وفاداری هم اطمینان پیدا کردند، محبت

زیاد می‌شود...» (خطبه عقد، ۱۳۷۹/۹/۲۲). رهبر انقلاب در یکی از سخنانش وفاداری را عامل پایداری و استحکام کانون خانواده قلمداد می‌کند و می‌فرماید:«وفاداری، خیلی مهم است. اگر زن احساس کند شوهرش به او وفادار است و شوهر احساس کند زنش به او وفادار است، این خود به وجود آورندهٔ محبت است. محبت که به وجود آمد، آن وقت خانواده پایدار خواهد شد. یک بنای مستحکم و پایداری که سالهای متمادی ادامه پیدا می‌کند...» (خطبه عقد، ۱۳۷۶/۷/۳۰).

۸. دوری از تجملات و مصرف‌گرایی

از نظر اسلام دنیاطلبی و علاقهٔ افراطی به مظاهر و زخارف دنیا منشأ تمام گرفتاری‌ها و لغزش‌های جبران ناپذیر است: حبّ الدّنیا رأس کلّ خطیئة و مفتاح کلّ سیئة (دیلمی، ۱۴۱۲: ۱/ ۲۶). پیغمبر اکرمﷺفرمود: هر گناه و خطایی از فرزند آدم سرزند چون دقت شود اصل آن دوستی و محبّت دنیا است. و آن دوستی دنیا است که کلید هر گناه است. بر این اساس، پدیدهٔ مصرف زدگی،ایجاد نیازهای کاذب، گرایش به زندگی تجملاتی و افزایش انتظارات نامعقول زن و شوهر و فرزندان از همدیگر، همگی ناشی از حب دنیا و دنیا طلبی است که بنیان خانواده را متزلزل کرده و آمار طلاق را بالا برده است. یگانه راه علاج این بیماری بنیان برانداز در خانواده ها، ترویج فرهنگ زهد، ساده زیستی و بی آلایشی نسبت به تجملات و زرق و برق دنیا است. رهبر انقلاب می‌فرماید:«زندگی را ساده بردارید، البته ما خیلی هم اهل زهد و تقوا نیستیم. خیال نکنید، آن سادگی که ما می‌گوییم، ان سادگی زهاد و عباد و اینها نیست. سادگی به نسبت این کارهایی است که مردم امروز می‌کنند. و الانه، سادگی ما را اگر چنانچه آن مردان خدا بیایند نگاه کنند شاید هزار تا ایراد هم به آنچه که ما سادگی می‌دانیم بگیرند» (خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۲٤). در جای دیگرمی فرماید:«زندگی تان را بر پایه ی اسراف قرار ندهید، زندگی را ساده قرار دهید. زندگی را آن طوری که خدای متعال می‌پسندد قراردهید و از طیبات الهی بهرمند شوید بر حسب اعتدال و عدالت، هم اعتدال و میانه روی و هم عدالت. یعنی ملاحظه ی انصاف را بکنید، ببینید دیگران چطوری اند. خیلی بین خود تان و دیگران فاصله درست نکنید» (خطبه عقد، ۱۳۷٤/٥/۱۱). «یکی از موجبات سعادت خانواده‌ها و اشخاص، این است

که تقیدات زاید و تجملات زیادی و پرداختن بیش از اندازه ی لازم به امور مادی، از زندگی‌ها دور شود. لا اقل بخش اصلی زندگی محسوب نشود. یک چیز حاشیه ی، یک کنار باشد. زندگی را از اول باید ساده برداشت و محیط زندگی را باید محیط قابل تحملی کرد» (خطبه عقد، ۱۳۷۲/۳/۸). ساده زیستی و حقیر شمردن جلوه‌های مادی و دنیوی از ویژگی‌های انسان‌های بزرگ و تأثیرگذار در سرنوشت جامعهٔ شان بوده است. اگر یک نگاه اجمالی به زندگی مهاتماگاندی، نیلسون ماندلا و امام خمینی داشته باشیم، خواهیم دید که دنیا و آنچه در آن است تا چه حد در نظر آنها حقیر و بی‌مقدار بوده است. همین ویژگی مهم باعث شد که تحول عظیم و اعجاب انگیز را در جهان خلق کنند که همگان را خواسته یا ناخواسته به تحسین و تمجید شان واداشت. در خانواده‌ها نیز اگر این فرهنگ نهادینه شود، قطعاً نه تنها پایه‌ها و بنیان خانواده‌ها استحکام می‌یابد، بلکه انسان‌های از آن بیرون می‌آید که ممکن است سرنوشت یک کشور و حتی مسیر تاریخ را عوض کنند.

شما در قرآن که نگاه کنید، می‌بینید که وقتی بحث ازدواج می‌شود، می‌گوید: «وجعل منها زوجها لیسکن الیها»؛ تا مایه‌ی سکونت و سکینه- یعنی آرامش- باشد؛ زن و شوهر باید برای هم مایه‌ی آرامش باشند (بیانات رهبر انقلاب در مراسم عقد و ازدواج ۱۳۷۸/۰۱/۲۴).

نتیجه

با توجه به مطالبی که مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت **این نتیجه به دست می‌آید که دیدگاه مقام معظم رهبری بر یک مدل جامع و چندوجهی برای تحکیم خانواده استوار است که فراتر از ملاحظات صرفاً عاطفی یا اقتصادی بوده و بر محوریت ارزش‌های بنیادین اسلامی استوار است.**

محور اصلی این اندیشه، **ایمان مشترک** است که نه تنها به عنوان یک باور، بلکه به عنوان منبع اصلی برای اعمال فضیلت‌هایی نظیر **حسن خلق، گذشت، اعتماد و وفاداری** عمل می‌کند. تأکید ایشان بر **رعایت حقوق متقابل** و پایبندی به **حدود الهی**، ساختار نظم‌دهنده خانواده را تشکیل می‌دهد که از فروپاشی ناشی از فردگرایی افراطی جلوگیری می‌نماید.

همچنین، توصیه کلیدی به **ساده‌زیستی** و پرهیز از تجمل‌گرایی، به عنوان سدی در برابر فشارهای اقتصادی و فرهنگی مخرب بر خانواده معاصر مطرح می‌شود که مانع از تبدیل شدن خانواده به عرصه‌ای برای رقابت مادی می‌گردد.

به طور خلاصه، یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که از منظر رهبری، تحکیم خانواده یک پروژه صرفاً فردی نیست، بلکه نیازمند بازگشت به **اصالت‌ها** (انتخاب همسر شایسته بر اساس دینداری و اخلاق) و عمل به **اصول معنوی** (ایمان و احسان متقابل) است. این الگو، خانواده را نه محلی برای محاکمه، بلکه "میدان احسان" و سرچشمه آرامش پایدار معرفی می‌کند که نهایتاً به استحکام جامعه اسلامی منجر خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها

.....

۱. قرآن نیز می فرماید: الطَّیِّباتُ لِلطَّیِّبِینَ وَ الطَّیِّبُونَ لِلطَّیِّباتِ (نور/۲۶)زنان طیب و پاك به مردان طیب و پاك تعلق دارند، و مردان پاك و طیب از آن زنان پاك و طیبند. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلّی الله علیه وآله و سلّم: الْمُؤْمِنُ کُفْوٌ لِلْمُؤْمِنَهِ وَ الْمُسْلِمُ کُفْوٌ لِلْمُسْلِمَه. مؤمن کفو مؤمن و مسلمان کفو مسلمان است (طیب، ۱۳۷۸: ۴/ ۵۴).

۲. قرآن در این زمینه می فرمایید: «یَاأَیُّهَا النَّبِیُّ قُل لِأَزْوَاجِكَ إِن کُنتُنَّ تُرِدْنَ الْحَیَاةَ الدُّنْیَا وَ زِینَتَهَا فَتَعَالَیْنَ أُمَتِّعْکُنَّ وَ أُسَرِّحْکُنَّ سَرَاحاً جَمِیلًا* وَ إِن کُنتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَ رَسولَهُ وَ الدَّارَ الآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنکُنَّ أَجْراً عَظِیماً.» ای پیامبر، به همسرانت بگو: «اگر خواهان زندگی دنیا و زینت آنید، بیایید تا مهرتان را بدهم و [خوش و] خُرّم شما را رها کنم. و اگر خواستار خدا و فرستاده وی و سرای آخرتید، پس به راستی خدا برای نیکوکاران شما پاداش بزرگی آماده گردانیده است (خطبه عقد،۱۳۷۷/۳۰۷).

۳. گفت و شنود به مناسبت میلاد حضرت فاطمه‌ی زهرا علیها السلام (۱۸/ ۰۷/ ۱۳۷۷)

۴. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جمع کثیری از زنان شهرهای تهران، اصفهان، تبریز، ۲۶/ ۱۰/ ۶۸، (آیینه زن، ص ۹۷). امام صادق علیه السلام فرمود: زن صالحه و غیر صالحه هیچ یک قیمت ندارند زن صالحه طلا و نقره قیمت و قدر او نیست؛ بلکه او بهتر است از طلا و نقره و زن غیر صالحه به خاک هم نمی ارزد که خاک بهتر از اوست.

۵. (۱۹/ ۰۲/ ۱۳۸۶) بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان سراسر کشور.امام صادق(ع) فرمود: «هیچ شیوهٔ زندگانی، گواراتر از زندگانی آمیخته با حسن خلق نیست» (کلینی،۱۴۰۷: ۸/ ۲۴۴).

۶. از نگاه عرفا محبت معجزه می کند. مولوی بلخی معتقد است که محبت تلخی‌ها را تبدیل به شرینی، خار را تبدیل به گل، شیر را تبدیل به موش و ... می کند:

از محبت تلخ ها شیرین شود	و از محبت مسها زرین شود
از محبت خارها گل می شود	و از محبت سرکه ها مل می شود
از محبت نار نوری می شود	و از محبت دیو حوری می شود
از محبت نیش موشی می شود	و از محبت شیر موشی می شود
از محبت سقم سحت می شود	و از محبت قهر حکمت می شود

کتابنامه

قرآن کریم

آمدی، عبدالواحد، **غرر الحکم و درر الکلم**، تحقیق السید مهدی الرجائی، قم، مؤسسة دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۲۹ق.

بیانات در همایش بزرگ خواهران در ورزشگاه آزادی به مناسبت جشن میلاد کوثر، ۳۰ /۰۷ /۱۳۷۶

بیانات در دیدار اعضای هیئت نظارت بر انتخابات شورای نگهبان، ۱۳۷۴/۱۱/۱۴.

بیانات در دیدار جمعی از مهندسان و محققان فنی و صنعتی کشور، ۰۵ /۱۲ /۱۳۸۳.

بیانات در دیدار گروهی از خواهران پرستار، به مناسبت ولادت حضرت زینبعلیهاالسلام، ۱۳۷۳/۷/۲۰.

بیانات رهبر انقلاب در مراسم عقد و ازدواج، ۲۴/ ۰۱/ ۱۳۷۸.

بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان سراسر کشور، ۱۳۸۶/۲/۱۹.

بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جمع کثیری از زنان شهرهای تهران، اصفهان، تبریز، ۲۶/ ۱۰/ ۶۸،

خرمشاهی، بهاالدین، انصاری، محمود، **پیام پیامبر**، تهران، منفرد، ۱۳۷۶.

خطبه عقد، ۱۳۷۴/۵/۱۱.

خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۱۵.

خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۱۵.

خطبه عقد، ۱۳۷۱/۹/۱۹.

خطبه عقد، ۷۱/۹/۱۹.

خطبه عقد، ۱۳۷۹/۹/۲۲.

خطبه عقد، ۱۳۷۶/۷/۳۰.

خطبه عقد، ۱۳۷۵/۱۰/۵.

خطبه عقد،۱۳۷۷/۱۲/۱۱.

خطبه عقد،۱۳۸۰/۱/۲.

خطبه عقد، ۷۹/۱۱۲/۲۳.

خطبه عقد، ۱۳۷۸/۱/۲۴.

خطبه عقد، ۱۳۷۷/۱/۲۶.

خطبه عقد، ۱۳۷۲/۳/۸.

خطبه عقد، ۱۳۸۰/۱۲/۹.

خطبهٔ عقد، ۱۱۳۸۰/۲.

دیلمی، حسن بن ابی الحسن، **ارشاد القلوب**، قم، رضی، ۱۴۱۲ق.

سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در چهل‌ودومین مجمع عمومی سازمان ملل، نیویورک، ۱۳۶۶/۶/۳۱.

سخنرانی در دیدار با جمع کثیری از زنان شهرهای تهران، تبریز، اصفهان، کرمان، قم، قزوین، یزد، کرج و استان‌های چهارمحال و بختیاری و مازندران، ۱۳۶۸/۱/۲۶.

طیب، عبدالحسین، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، تهران، نشر اسلام، چاپ دوم، ۱۳۷۸.

عطارودی، عزیزالله، **مسند الامام الرضا**علیه‌السلام، مشهد،آستان قدس، چاپ اول، ۱۴۰۶ق.

قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۸.

کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهرن، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ق.

گفت و شنود به مناسبت میلاد حضرت فاطمه‌ی زهراعلیهاالسلام، ۱۳۷۷/۷/۱۸.